

4. Волчецкая Т.С. Современные проблемы моделирования в криминалистике и следственной практике: учебное пособие. Калининград, 1997. 95 с.
5. Галаган В.І., Галаган О.І. Реалії і проблеми нового КПК України. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 13–18. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/aymvs_2013_1_5.pdf.
6. Галаган В.І. Слідчі дії: проблеми визначення. Часопис Національного університету «Острозька академія». 2010. № 1. С. 1–10. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n1/10hvidpv.pdf>.
7. Дулов А.В., Нестеренко П.Д. Тактика следственных действий. Минск, 1971. 272 с.
8. Комиссаров В.И. Теоретические проблемы следственной тактики. Саратов, 1987. 155 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків: Право, 2012. Т. 1. 768 с.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
11. Маркуш М.А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України: монографія. Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. 208 с.
12. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 216 с.
13. Ратинов А.Р., Петелин Б.Я. Осмотр места происшествия как источник данных о вине и виновном лице. Правоведение. 1988. № 5. С. 35–41.
14. Хазиев Ш.Н. Криминалистическое моделирование неизвестного преступника по его следам: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 1984. 21 с.
15. Шепитько В.Ю. Теория криминалистической тактики: монография. Харьков: Гриф, 2002. 349 с.

КРАВЧУК І. І.,

кандидат юридичних наук,
старший викладач

кафедри правознавства

(Житомирський національний
агроєкологічний університет)

УДК 343.139:347.93

СУБ'ЄКТИ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

У статті на основі аналізу теоретичних положень кримінального судочинства автор визначає коло можливих суб'єктів використання криміналістичних знань на стадії судового розгляду кримінальних проваджень. Звертається увага на певні особливості їх використання з урахуванням процесуальних повноважень кожного зі суб'єктів на даній стадії. Обґрунтовується доцільність розробки нових та удосконалення наявних криміналістичних рекомендацій, обумовлених специфікою встановлення істини у суді.

Ключові слова: криміналістичні знання, судовий розгляд, кримінальне провадження, суд, суддя, прокурор – державний обвинувач, адвокат – захисник.

В статті на основі аналізу теоретических основ уголовного судопроизводства, автор определяет круг возможных субъектов использования криминалистических знаний на стадии судебного рассмотрения уголовных производств. Обращается внимание на некоторые особенности их использования с учетом процессуальных полномочий каждого из субъектов на данной стадии. Обосновывается целесообразность разработки новых и усовершенствования существующих криминалистических рекомендаций, обусловленных спецификой установления истины в суде.

Ключевые слова: криминалистические знания, судебное разбирательство, уголовное производство, суд, судья, прокурор – государственный обвинитель, адвокат – защитник.

In the article, on the basis of the analysis of the theoretical provisions of criminal justice, the author determines the range of possible subjects of the use of forensic knowledge at the stage of judicial review of criminal proceedings. Attention is drawn to certain features of their use, taking into account the procedural powers of each of the subjects at this stage. The expediency of developing new and improving the existing forensic recommendations based on the specifics of establishing truth in the court is substantiated.

Key words: forensic knowledge, court proceedings, criminal proceedings, court, judge, prosecutor – state prosecutor, lawyer – defense counsel.

Вступ. На теперішній день суспільство виявляє неабияку зацікавленість у захищеності прав та законних інтересів будь-якої особи, залученої до сфери дії кримінальної юстиції, а також від незаконного, необґрунтованого обвинувачення, засудження, обмеження її прав та свобод. Адже Конституція України проголошує життя і здоров'я людини, її честь та гідність, недоторканність та безпеку найвищою соціальною цінністю. Відповідно, змістом та спрямованістю діяльності держави та її органів визнається гарантованість прав та свобод людини. Підтвердженням останнього стало закріплення у нормативному акті, що має найвищу юридичну силу, визнання гуманістичної спрямованості існування та функціонування як держави у цілому, так і її окремих інститутів зокрема, а саме правоохоронних та судових органів.

Система кримінального правосуддя повинна стати ефективною не тільки тому, що від неї залежить законне, обґрунтоване та справедливе вирішення кримінальних проваджень, а й тому, що саме від цієї системи залежить захист ідеалів та свобод людини, демократії, законності та справедливості, побудова правової держави та громадянського суспільства. Саме тому найважливішим результатом правової реформи в Україні заведено вважати становлення змагальної судової системи, характерної саме для правової держави з її розвинутими суспільними інститутами захисту прав людини [1, с. 4].

Так, згідно зі ст. 124 Конституції України, правосуддя у нашій державі здійснюється виключно судом, крім того, керуючись положеннями ст. 62 Конституції, особа вважається невинуватою і не може бути піддана покаранню, доки її вина не доведена у передбаченому законом порядку і не встановлена обвинувальним вироком суду.

Надання суду права визнавати громадян винними у вчиненні кримінальних правопорушень, а також піддавати їх кримінальному покаранню перетворює судовий розгляд на центральну стадію кримінального процесу. Саме на цій стадії остаточно вирішується завдання забезпечення правильного застосування закону для того, щоб кожний, хто вчинив злочин, був підданий справедливому покаранню та жоден невинний не був притягнений до кримінальної відповідальності та засуджений. Реалізація останнього, без заперечень, залежить не лише від судді, який здійснює розгляд кримінального провадження, а й прокурора-державного обвинувача та адвоката-захисника. І.І. Когутич зазначає, що у плані дослідження обставин справи судді також відіграють значну роль, а іноді й вирішальну [2, с. 2].

Розмежувавши процесуальні функції сторін судового провадження, що діють на засадах змагальності, та визначивши роль суду як неупередженого арбітра в їх правовому спорі, закон наділив сторони обвинувачення і захисту широким колом прав, зробивши їх таким чином активними суб'єктами доказування, що користуються рівними можливостями переконати суд у правильності своєї позиції. Саме від того, на скільки ефективно вони оперуватимуть нормами кримінально-процесуального права, набутими знаннями з основ криміналістичної техніки, тактики та методики, а також набутим досвідом, на нашу думку, залежить, яке рішення буде прийняте у результаті суддею. На основі викладеного вище, можна з упевненістю зазначити, що і у процесі судового розгляду його сторонами з метою ефективної реалізації функцій обвинувачення, захисту і вирішення справи по суті можна і необхідно застосовувати вже те, що на сьогодні напрацьовано криміналістикою. Окрім цього, є потреба у розробленні нових криміналістичних рекомендацій, обумовлених специфікою встановлення істини у суді на відміну від цього ж процесу, але на досудових стадіях кримінального судочинства, що й визначає актуальність обраної тематики дослідження.

До того ж, кожна теоретична спроба вдосконалення можливостей і шляхів використання у судовому розгляді кримінальних проваджень напрацьовань науки криміналістики завжди визнається вкрай потрібною і бажаною.

У свій час окремим проблемам судового розгляду кримінальних проваджень у науці криміналістики були присвячені дослідження таких науковців, як Л.Ю. Ароцкер, Ю.П. Алєнін, О.Я. Баєв, Р.С. Белкін, О.Д. Бойков, Г.А. Воробйов, В.І. Галаган, В.Г. Гончаренко, А.В. Дулов, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, Ю.В. Кореньевський, І.І. Когутич, В.І. Комісаров, С.Л. Кисленко, В.К. Лис, І.Д. Перлов, І.Л. Петрухін, М.І. Порубов, В.М. Савицький, М.С. Строгович, В.Г. Ульянов, С.А. Шейфер, Т.Б. Чеджемов та інші.

Разом з тим, залишається незавершеною система теоретичних положень і рекомендацій з використання наявних криміналістичних знань у судовому розгляді, визначення можливостей та потреби їх використання учасниками судового розгляду. Недостатньо нових розробок криміналістичних прийомів і методів, призначених для використання на стадії судового розгляду, які обумовлюються його специфікою. Практично немає комплексного дослідження криміналістичних проблем судового розгляду, з огляду на зміни у кримінально-процесуальному законодавстві України. А також науковцями акцентується увага на потребах дослідження теоретичних положень криміналістичного забезпечення діяльності учасників судового провадження (суддів, прокурорів, адвокатів).

Постановка завдання. Метою статті визначається необхідність розглянути особливості використання суб'єктами судового розгляду кримінальних проваджень криміналістичних знань, реалізація ними своїх процесуальних повноважень на даній стадії, а також обґрунтування доцільності розробки нових та удосконалення наявних криміналістичних рекомендацій, обумовлених специфікою встановлення істини у суді.

Результати дослідження. В умовах сьогодення характер вітчизняного кримінального судочинства визначається як змагальний, тобто коли не тільки де-юре, а й де-факто, центральною стадією цього процесу стає стадія розгляду кримінальних проваджень у суді. Тобто, саме у ході судового розгляду його сторони, а саме: прокурор – державний обвинувач, адвокат-захисник, за активного сприяння судом, обумовленого наявним у нього обов'язку встановити істину у справі і прийняти у ній законне й обґрунтоване рішення, здійснюють дослідження всіх її обставин [2, с. 4]. Іншими словами, процес дослідження у кримінальному провадженні, що має судову перспективу, досудовим розслідуванням кримінального правопорушення не завершується, а навпаки – ще активніше продовжується його судовим розглядом, під час якого сторона обвинувачення зі стороною захисту наділені рівними правами на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг (ч. 2 ст. 22 КПК України).

Судовий розгляд у кримінальному провадженні – це встановлена законом система процесуальних дій суду та учасників кримінального провадження, послідовне проведення яких спрямоване на всебічне, повне і об'єктивне дослідження матеріалів кримінальних

провадження та постановлення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення [1, с. 163].

Попри те, що судовий розгляд визнається центральною і найважливішою стадією кримінального процесу, це не повинно применшувати значення попередніх його стадій. Окрім цього, є помилковим вважати, що судовий розгляд зводиться лише до перевірки матеріалів досудового розслідування. Він являє собою якісно нове дослідження обставин вчинення кримінального правопорушення як за процесуальною формою, так і за методами. Відповідно, керівна роль у ньому відводиться судові, який безпосередньо здійснює правосуддя, постановляє вирок і ухвали і несе всю повноту відповідальності за дотримання основних засад кримінального провадження.

Слід також зауважити, що будучи спрямований на вирішення всіх завдань кримінального процесу, судовий розгляд здійснюється в умовах безобмежувальної дії всіх засад та гарантій правосуддя. При цьому суд має бути незалежним та підкорятись тільки закону [1, с. 163].

Як справедливо зазначає з цього питання Р.В. Герцик, саме суд спільно з усіма іншими учасниками судового процесу має на меті відновити справжню (або близьку до неї) картину скоєного діяння, перевірити всю сукупність запропонованих суду доказів, ретельно дослідити та оцінити їх не тільки з позиції допустимості, але також з позиції вірогідності й достатності. А це передбачає правильне визначення завдань, поставлених перед судом і різними учасниками процесу на розгляданій стадії кримінального провадження, і вибір на основі широких пізнань із різних галузей юридичних наук, насамперед криміналістики, правильних засобів та способів для їхнього досягнення. Володіння даними пізнаннями дає можливість зазначеним суб'єктам урізноманітнювати прийоми й способи судових дій відповідно до рекомендацій криміналістичної науки [3, с. 54].

Необхідно зазначити, що питання використання даних криміналістики – криміналістичних знань стосовно судового розгляду у спеціальній літературі намагалися вирішити ще у 60–70 роках ХХ століття. Так, низка авторів обґрунтовано вказували вже у той час, що від того, наскільки суд буде озброєний знаннями найбільш ефективних прийомів і способів провадження окремих судових дій і всього судового розгляду, залежить якість винесеного вироку та установлення об'єктивної істини у справі у цілому. При цьому вони розглядали питання вдосконалення провадження деяких судових дій [4, с. 22].

Пізніше юристи неодноразово вживали спроби розглянути у своїх дослідженнях особливості планування та провадження окремих дій на судовому слідстві (Р.С. Белкін, Г.А. Воробйов, Т.Б. Чеджемов, М.І. Порубов та ін.). Використання судом криміналістичних засобів і методів, на думку вчених, повинне було забезпечити повноту, глибину та оперативність судового слідства при суровому дотриманні принципів кримінального судочинства з метою встановлення всіх обставин, що підлягають доказуванню [3, с. 55].

Однак, попри настільки позитивні результати багатьох наукових досліджень у цій галузі, розробка проблемних питань тактики судового розгляду у цілому, та судового слідства зокрема, значно відставала від дослідження тактики досудового розслідування. Напевно, цьому сприяла думка окремих вчених, що немає жодної необхідності у розробці судової тактики, бо це лише ускладнює судовий розгляд, для суду дуже важливо, щоб досудове розслідування було проведено на високому рівні та щоб злочин був дійсно розкритий (на це й спрямована криміналістика). Тоді суду не будуть потрібні спеціально розроблені ні особливі тактичні прийоми, ні особливі методи застосування науково-технічних засобів [5, с. 43; 6, с. 19–20].

Попри наведену вище думку, Л.Ю. Ароцкер все ж закликав ширше використовувати криміналістичні знання у суді. На його думку, все більше стає очевидним, що подальше поліпшення якості розгляду кримінальних проваджень навряд чи може бути мислиме без широкого використання судом прийомів і методів криміналістичної науки, новітні досягнення якої можуть надати дійсну допомогу суду у встановленні об'єктивної істини [7, с. 22].

Було б недоречним, на наш погляд, не висвітлити з приводу даного питання думку нашого вітчизняного вченого-криміналіста І.І. Когутича. Провівши аналіз особливостей, які вирізняють процес дослідження доказів у суді порівняно з досудовим розслідуванням,

він доходить висновку, що застосовувати під час судового розгляду кримінальних проваджень рекомендації, адресовані слідчим, за загальним правилом, неможливо [8, с. 13]. Враховуючи це, на сьогодні є потреба в обґрунтуванні принципової можливості і необхідності застосування криміналістичних знань у такій сфері кримінального судочинства, як правосуддя, у подальшому напрацюванні тактики та започаткуванні методики судового розгляду кримінальних справ щодо окремих категорій злочинів.

Окрім цього, І.І. Когутич наводить спростування наявних у спеціальній літературі заперечень деяких науковців щодо принципової можливості використання криміналістичних знань у кримінальному правосудді. Начебто таке використання суперечить кримінально-процесуальному законодавству, в якому для здійснення судового розгляду кримінальних проваджень не передбачено більшості слідчих дій, характерних досудовому розслідуванню; що воно ускладнить судовий розгляд, зробить його незрозумілим для непрофесійних його учасників тощо. І.І. Когутич не погоджується з таким підходом і наводить відповідні контраргументи, а саме: кримінально-процесуальне законодавство не містить і не може містити жодних процесуальних обмежень можливостей судового розгляду кримінальних справ у порівнянні з досудовими стадіями провадження у таких справах.

Судовий розгляд, на його думку, яку ми цілком поділяємо, дійсно повинен провадитись так, щоб його хід та результати були зрозумілі всім. Однак, цього не можна забезпечувати спрощенням судового провадження і відмовою від досягнень сучасної науки, що тільки покращують процес відшукування істини. За умілої організації судового розгляду кримінального провадження, за активної участі державного обвинувача і адвоката-захисника він може бути проведений на високому професійному рівні із використанням необхідних прийомів і методів, напрацьованих криміналістикою, і разом з тим, наочно та переконливо для всіх присутніх [8, с. 13].

На нашу думку, доцільно зауважити, що до останнього часу рекомендації щодо дослідження доказів у ході судового розгляду напрацьовували спеціалісти у галузі кримінального процесу і практики, чого, як видається, вочевидь недостатньо. У них так чи інакше і в основному розглядалися і продовжують розглядатися процесуальні аспекти дослідження доказів у суді. Все це та багато іншого зумовлює потребу у більш інтенсивному оснащенні професійних суддів, прокурорів, адвокатів-захисників арсеналом положень та засобів криміналістики. Таким чином, наразі є, як ніколи, актуальним питання про розробку і створення у рамках окремого розділу криміналістичної тактики цілої системи теоретичних положень і рекомендацій, спрямованих на підвищення якості та ефективності діяльності окремих суб'єктів процесу на етапі кримінального судочинства, що розглядається.

На необхідність використання у судовому розгляді окремих рекомендацій криміналістики не тільки суддею, але й такими учасниками процесу, як прокурор і адвокат, указували багато вчених, включаючи у поняття тактики судового розгляду не тільки тактику суду (судову тактику), а й тактику обвинувачення і тактику захисту [9, с. 10].

Такий підхід є цілком закономірним і заснований на теорії поділу процесуальних функцій сторін у кримінальному судочинстві, відповідно до якого дослідження всіх обставин справи провадиться переважно на основі тих даних, які виявили та представили самі учасники процесу. Не випадково у світлі нових вимог кримінально-процесуального законодавства провадження більшості слідчих (судових) дій у рамках судового слідства варто проводити лише з ініціативи учасників процесу [3, с. 63].

Зрозуміло, що окремі тактичні особливості діяльності прокурора і адвоката стосовно обговорюваної стадії кримінального судочинства містяться у нормах кримінального процесуального кодексу. Однак законодавець не у змозі охопити і передбачити всі нюанси конкретних кримінальних проваджень. За рамками закону залишаються такі питання, як планування судового розгляду кримінальних проваджень, тактичні особливості проведення окремих процесуальних дій, криміналістичний аналіз доказів та ін. Водночас, на стадії судового розгляду можуть виникнути проблеми, пов'язані і зі зміною обвинуваченим раніше наданих показів; появою нової інформації, яка потребує уточнення і перевірки;

виявленням до цього моменту непомічених суперечностей у доказовій інформації, ознак фальсифікації окремих доказів; з'ясуванням фактів незаконного впливу на свідків, потерпілих; правильним визначенням послідовності дослідження доказів; специфікою допиту та інші [10, с. 163], що змушує сторони провадження миттєво реагувати і знаходити ефективні шляхи вирішення зазначених питань, визначити комплекс дій, які допоможуть розв'язати виниклі проблеми, їх послідовність, обирати необхідні тактичні прийоми їх проведення.

Як наслідок, з метою вирішення вказаних вище проблем, які можуть виникнути на стадії судового розгляду, процесуальні можливості сторін обвинувачення і захисту зрівняні у правах і у свободі у наданні доказів, їхньому дослідженні та доведенні їхньої переконливості перед судом. До того ж, професійна діяльність і прокурора як державного обвинувача, і адвоката – захисника, який також визнається самодостатнім суб'єктом кримінального провадження, повинна бути забезпечена різноаспектними криміналістичними рекомендаціями.

У сучасних умовах є очевидним, що і прокурор, і адвокат для забезпечення належного виконання функцій обвинувачення та захисту повинні опанувати прийоми та криміналістичні рекомендації щодо роботи зі слідами, вміти визначати предмет доказування у конкретно-кримінальному провадженні, знати тактичні прийоми проведення окремих слідчих (розшукових) дій, вміти оцінювати їх результати з точки зору дотримання вимог процесуального закону та криміналістичних рекомендацій при їх проведенні [11, с. 108-109].

З метою ефективнішого відшукування, виявлення та фіксації слідів злочину, а частіше – з метою оптимізації дослідження наявних та отримання нових доказів, сторона обвинувачення, а також сторона захисту можуть застосовувати положення і засоби криміналістичної техніки у процесі доказування у кримінальних провадженнях у суді. Слід наголосити, що криміналістична техніка для прокурора, адвоката, судді – це не стільки уміння особисто та безпосередньо застосовувати технічні засоби і методи під час судового розгляду кримінальних проваджень, скільки їхня обізнаність про наукові положення криміналістичної техніки, зміст її складових, знання про наявні техніко-криміналістичні засоби, прийоми, методики, які можна використовувати для дослідження тих чи інших кримінально-релевантних об'єктів [8, с. 16].

Висновки. На підставі викладеного вище можна зробити наступні висновки. По-перше, на сьогодні криміналістичні знання застосовуються не лише слідчими на стадії досудового розслідування, а й суддями, прокурорами та адвокатами у межах судового розгляду кримінальних проваджень і є ефективним засобом розв'язання їхніх професійних завдань. Враховуючи сучасний стан досягнень науки та техніки, вбачається цілком закономірною потреба у розробці нових та удосконаленні наявних криміналістичних рекомендацій з метою ефективного вирішення завдань кримінального судочинства.

По-друге, враховуючи ту обставину, що більшість положень криміналістичної науки у цілому, та криміналістичної тактики зокрема, свого часу розроблялися з огляду на потреби досудового розслідування і були призначені для використання лише слідчими, то наразі є актуальним питання щодо розробки і створення у рамках окремого розділу криміналістичної тактики цілої системи теоретичних положень і рекомендацій, спрямованих на підвищення якості та ефективності діяльності окремих суб'єктів процесу на етапі судового провадження.

По-третє, окремо слід наголосити і на тому, що наявність системи криміналістичних наукових рекомендацій не лише щодо тактики, а й методики судового розгляду, могла б значно полегшити вирішення практичних завдань і сприяти досягненню мети стадії судового розгляду у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (Особлива частина) / уклад. О.Ю. Хаблю, О.С. Степанов, М.П. Климчук та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2012. 200 с.

2. Когутич І.І. Окремі аспекти методології використання криміналістичних знань у судовому розгляді кримінальних справ. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2008_20_36.
3. Герцик Р.В. Тактика судового слідства як складова та самостійна частина криміналістичної тактики. Вісник Вищої ради юстиції. 2011. №2 (6). С. 51-68.
4. Добровольская Т., Короткова Е. Оpozнание личности и вещей на судебном следствии. Социалистическая законность. 1956. № 6. С. 21-25.
5. Васильев А.Н., Яблоков Н.П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики. Москва: МГУ, 1984. 143 с.
6. Васильев А.Н. Следственная тактика. Москва: Юрид лит., 1976. 197 с.
7. Ароцкер Л.Е. Шире использовать в суде криминалистику. Советская юстиция. 1960. № 11. С. 21-25.
8. Когутич І.І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2010. 39 с.
9. Бозров В.М. Процессуальные, криминалистические и психологические аспекты судебного следствия: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. Свердловск, 1991. 21 с.
10. Алексєйчук В.І. Криміналістична методика судового розгляду в кримінальному провадженні (місце в системі криміналістики). Право і суспільство. 2016. № 6. С. 162-166.
11. Бишевец О.В. Історичний генезис застосування криміналістичних знань у адвокатській діяльності. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 2. С. 106 – 112.

